

Demokrat Parti Döneminde Türkiye – Yunanistan İlişkileri (1950-1960)

1947-1954 arası yılları ikinci Türk-Yunan yakınlaşması olarak kabul etmek mümkündür. Bu dönemde iyi ilişkilerin itici gücü, her iki ülke açısından da kuşkusuz ABD'nin önderliğindeki Batı Bloku'nda yer almanın gerektirdikleri, SSCB kaygısı, Soğuk Savaş koşulları, NATO'ya dahil olma isteği ve sonra üyeliği olmuştur.

1930'lu yıllarda belirgin hale gelen dostluk dönemi, Yunanistan'ın 1941'de Almanya-İtalya-Bulgaristan tarafından işgali ile kesintiye uğramış, Türkiye'nin savaş sırasındaki yardımlarına ve sürgündeki Yunan Hükümeti ile sonradan ilişki kurmuş olmasına rağmen bir daha eski düzeyine ulaşamamıştı. Savaş yıllarında ve hemen ertesinde Yunan iç politikasındaki belirsizlikler ve Yunan İç Savaşı bunun başlıca nedenleriydi.

Savaş sonrası saflaşmada Doğu Bloku'nda yer almakta olan Bulgaristan'ın Ege'ye çıkma arzusunu SSCB'nin desteklemesi, Yunanistan'daki iç savaşta komünist gerillalara yardım etmiş olması, artık etrafı sosyalist ülkelerle çevrili Yunanistan'ı tedirgin ediyordu. Türkiye açısından da SSCB'nin doğu sınırı ve Boğazlara yönelik talepleri, yeni dış politikasında çok belirleyici olmuştu. Bu nedenle her iki ülkenin dış tehdit algılamaları, hükümetlerinin dış politika ve ekonomi politikaları paralellik gösteriyordu. İki ülkede de merkez sağ yönetimler mevcuttu. Türkiye'de 1950'de iktidara gelen Adnan Menderes, Yunanistan'da 1952'de gelen Aleksandros Papagos ve 1955'te onun ölümünden sonra Konstantinos Karamanlis Batı yanlısı çizgiyi sürdürdüler. Truman doktrininin hemen ertesinde ABD'ye ikili anlaşmalarla üsler verilmeye başlandı. 1949'dan itibaren de yeni kurulan NATO'ya üyelik, iki ülkenin başlıca hedefiydi. Bu nedenle, iki hükümet bu üyelik için yakın işbirliği içinde çalışmaya başlamalarına rağmen, İngiltere'nin bu iki devlete kendi planları içinde yer alan 'Ortadoğu Komutanlığı' çerçevesinde biçtiği rol, NATO üyeliklerinin önünde bir engel oluşturuyordu. Bu nedenle başvuruları iki kez reddedildi. Taraflar ancak, hem konjonktürdeki değişim hem de BM'nin çağrısı üzerine Kore Savaşı'na asker göndererek, 1952'de bu hedeflerine ulaşabileceklerdi. İki ülkenin de 1951 yılındaki görüşmelerle NATO üyeliğinin netleşmesi ve 1952 yılı başlarında kesinleşmesi ikili ilişkiler açısından da bir dönüm noktası olacak ve karşılıklı ziyaretlerle dostluk pekiştirilecektir.

İki ülke, NATO üyeliği ile Batı'nın gözünde bir üst aşamaya geçmişlerdi. Artık Soğuk Savaş vardı ve NATO'nun güneydoğu kanadında NATO üyeleri arasında uyum sağlanması zorunluydu. Önce Yunanistan Başbakanı Sofokles Venizelos'un Ocak 1952'de gerçekleşen Türkiye ziyaretiyle birlikte, bir karma komisyon kurularak ortak çıkarlar doğrultusunda çalışma kararı alındı. Yunan adaları ile Anadolu kıyıları arasındaki balıkçılık düzenlemeleri, muhtemel bir gümrük birliği, iki ülke tütününün üçüncü ülkelere pazarlanması, vize uygulamasının kaldırılması görüşmelerin önemli başlıklarını oluşturdu. Bunu Başbakan Menderes'in Nisan ayındaki Yunanistan ziyareti izledi, burada Yugoslavya'nın da katılacağı bir birlikten söz edilmeye başlandı. Çünkü bu sıralarda Balkanlar'da Yugoslavya, önceleri destek gördüğü SSCB'den daha bağımsız bir dış politika peşindeydi, Kominform'dan yeni ayrılmıştı, bu nedenle SSCB ile ilişkileri gergindi. Bu durumdan yararlanmak amacındaki Batı Bloku, güvenlik endişesi içindeki Yugoslavya'yı Batı'ya yaklaştırmayı, SSCB'den uzaklaştırmayı amaçlıyordu.

Menderes'in Yunanistan ziyaretini, Haziran ayında Yunan Kralı ve Kraliçesi'nin Türkiye'yi ziyareti izledi. Bu ziyaret, Kral'ın tahta çıkışından beri ilk yabancı başkent ziyareti idi ve Kral'a göre bu dostluk, "siyasi olgunluğun güzel bir örneği"ni oluşturuyordu. Bu ortamda, Ağustos ayında karşılıklı olarak vizeler kaldırılacaktır. Bu ziyaretin karşılığı olarak

Cumhurbaşkanı Celal Bayar Kasım ayının son günlerinde Atina'yı, Aralık ayının ilk günlerinde de Selanik, Kavala ve Gümölcine'yi ziyaret etti. Cumhuriyet döneminde ilk kez bir cumhurbaşkanı Yunanistan'ı ziyaret ediyordu. Gümölcine'de kendi adına inşa edilen lisenin açılışını yaptı. Bu ziyaretin de en önemli gündemini iki ülkenin Yugoslavya ile kurabilecekleri birlik oluştuyordu. Bayar'ın ziyaretini, Haziran 1953'te Yunanistan Başbakanı Papagos'un Türkiye ziyareti izleyecektir. 1953 aynı zamanda İstanbul'un fethinin 500. yıldönümüdür. Her ne kadar bu konu kamuoyunda önemli bir gündem maddesini oluştursa da, Menderes'in Yunanistan'ı gücendirmemek adına, ihtişamlı bir kutlamayı tercih etmediği rivayet edilir.

Bu girişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan Balkan Paktı, 1953'te Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya tarafından imzalanmıştır. Anlaşma başta, askeri ve güvenlik boyutu olmayan, savunma sorunlarına ilişkin önerileri hükümetlerine sunmakla sınırlı, işbirliği perspektifli bir belgeydi. 1954'e gelince, üç ülke bu işbirliğini askeri bir ittifaka dönüştürdüler. Üyelerden birine yönelmiş saldırıyı tüm taraflara yapılmış saymak, tek başına veya birlikte ona yardım etmek söz konusuydu. Böylece ortaya bir savunma ittifakı çıkıyordu. Ancak, Stalin'in 1953'te ölümü ile SSCB bu oluşumu bozma, Yugoslavya'yı yeniden kazanma yönünde bir yumuşama politikası geliştirmeye başlamıştı. Yugoslavya'nın bağımsız dış politika çizgisi, Kruşçev tarafından onaylanınca, Yugoslavya'nın tereddütleri ortadan kalkmaya, Kıbrıs nedeniyle ve özellikle 6-7 Eylül olaylarının da etkisiyle Türk-Yunan ilişkileri bozulmaya başladı. Pakt, 1960 yılında resmen dağılacaktır.

[Truman Doktrini](#) sonrasında, kaderi Batı Bloku tarafından ortak bir şekilde ele alınmaya başlanan Türkiye ve Yunanistan arasında yeni bir dönem başlamıştı. Bu doğrultuda, ABD'nin açık bir şekilde Türkiye ve Yunanistan'ı yönlendirmesi ile ABD'nin güvenine sahip, Kuzey ve Güney Amerika Başpiskoposu Athenagoras 1948'de İstanbul Patriği seçilmişti. Bu göreve getirilirken antikomünist hassasiyetlerinin etkili olduğu bilinen Patrik Athenagoras, Rumları komünist eğilimlerden uzaklaştırmaya çalışacak, Patrikhane'nin Kutsal Meclisi de, komünizme destek veren İstanbullu Rumların aforoz edileceği açıklamasını yapacaktı. Rum Patrikhanesi'nde bu dönemde ofislerde Atatürk, İnönü ve Cumhurbaşkanı Bayar'ın fotoğrafları asılmaya başlanmıştı. Patrikhane resmi kurumların yaptığı gibi hafta sonları Türk bayrağı göndere çekiyor, Patrik sık sık kamuoyu önüne çıkıp, davetlere katılıyor ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi entelektüeller ve Kasım Gülek gibi politikacılarla yakınlık kuruyor, popüleritesini arttırıyordu. Hükümetle de iyi ilişkiler geliştiren ve Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndaki belgelerden sık sık yazdığı anlaşılan Patrik Athenagoras 1951'de Patrikhane'nin resmi yayın organı *Apostolos Andreas'ı* yayınlamaya başladı. Ruhbanın dini giysileriyle katıldığı "Fota", Hz. İsa'nın vaftizini simgeleyen suya haç atma töreni Osmanlı döneminden beri ilk defa 6 Ocak 1952'de gerçekleştirilecekti. Bunu Patrikhane tarihi açısından çok önemli bir olay izleyecek; Başbakan Menderes, 6 Haziran 1952'de, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü ile birlikte Patrikhane'yi ziyaret edecek, Menderes Patrikhane'yi ziyaret eden ilk ve bu satırların yazıldığı tarihe kadar son Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olacaktı. Osmanlı'da da bu düzeyde tek ziyaretin, 1878'de Sadrazam Midhat Paşa tarafından gerçekleştirildiği bilinmekteydi.

Azınlık vakıflarında 1949 yılında yeniden seçime izin verilmiş olması sonucu, seçimle gelen mütevellilerin çabalarıyla gelirler artmış, eğitim canlanmıştı. Rumlar, [Varlık Vergisi](#) sonrası tökezlemiş oldukları ekonomik yaşamda durumlarını düzeltmeye başlamışlar, Demokrat Parti listesinden 1950 ve 1954 seçimlerinde birer ve 1957 seçimlerinde iki milletvekili ile parlamentoda temsil ediliyorlardı. 1955'e gelindiğinde cemaatin beş tane günlük gazetesi mevcuttu. 1951'de Heybeliada Ruhban Okulu'nun o güne kadar üç yıllık eğitimine, bir sınıf daha eklenmiş ve "Teoloji İhtisas Okulu" haline getirilmişti. Okul yabancı öğrenci de kabul etmeye başlamıştı.

İstanbul'un dışında nüfus mübadelesinden sonra Rumların yaşadıkları iki ada olan, İmroz ve Bozcaada için 1927'de 1151 sayılı kanun yayınlanmış ancak Lozan Antlaşması'nın bu iki ada için öngördüğü ada sakinlerinin oluşturduğu bir meclis tarafından yönetilme ve yine ada sakinlerinden müteşekkil bir kolluk gücüne sahip olma hakkı bu kanunla fiilen uygulanamaz hale getirilmişti. Üstelik kanun İstanbul Rum cemaatindeki uygulamanın aksine adalardaki Rumlara Türkçe tedrisat öngörmüştü. 1951'e gelindiğinde bu kanunda değişiklik yapılarak adalarda da Türkçe eğitime izin veriliyordu.

Batı Trakya'ya bakıldığında, burada yaşayan Türklerin özellikle İstanbul Rumları ile karşılaştırıldığında, esas itibariyle tarımla uğraşan, muhafazakâr, daha az eğitilmiş, daha az talepkâr bir cemaat olduğu görülmekteydi. Muhafazakârlar ile modernistler arasındaki mücadele sürmekteydi. En önemli sorun eğitimdi, eğitim düzeyi çok düşüktü bunun başlıca sebebi de ilköğretim sonrası Lozan Antlaşması'nın öngördüğü bir azınlık okuluna sahip olmamalarıydı. Celal Bayar adına yapılan lise ile ancak 1952 yılında eğitim lise seviyesine çıkarılabilecekti. 50'li yıllardaki seçimlerde Türk azınlık Yunan parlamentosunda üçer milletvekili ile temsil edilmekteydi.

1952'de Türk Yunan Kültür Anlaşması imzalanmış ve bu doğrultuda bir karma komisyon kurulmuştu. Senede en az bir kez toplanması öngörülen komisyon eğitim sorunlarını merkeze almıştı. Bu dönemde başlayan ve günümüzde de sürmekte olan kontenjan öğretmenleri uygulaması ile Türkiye Batı Trakya'daki ve Yunanistan da İstanbul'daki azınlık okullarına öğretmen göndermeye başlayacak, bu yolla eğitimin kalitesi arttırılmaya çalışılacaktır. Yumuşayan ortam sayesinde Batı Trakya'daki Türk gençleri Türkiye'de öğretmen okullarına gitmeye ve sonra dönüp öğretmenlik yapmaya başlamışlardır. İlişkiler o derece iyileşmiştir ki, ileriki yıllarda işi "Batı Trakya'da Türk yoktur" demeye kadar vardırarak olan Yunanistan, Papagos döneminde çıkarılan bir kanun ile 1954'ten itibaren okulların "azınlık okulu" şeklindeki tabelalarını "Türk okulu" olarak değiştirmeye başlamıştır.

Ancak bu dönemde Kıbrıs konusu, tarafların gündemine girecek ve 50'lerin ortalarına doğru belirleyici hale gelecektir. İngiltere'nin sömürgelerinden çekilmeye başladığı 2. Dünya Savaşı sonrasında, Yunanistan Kıbrıs'ın nüfus yapısına vurgu yaparak, adanın Yunanistan ile birleşmesini yani *enosis*'i talep etmeye başlayacaktır. Türkiye'de ise önceleri yaklaşım "biz Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakmıştık, bizim bir Kıbrıs meselemiz yok" şeklindedir. CHP'nin son dışişleri bakanı Necmettin Sadak ve DP'nin ilk dışişleri bakanı Fuat Köprülü bu düşüncedeydiler ve adadaki statükonun devamından yanaydılar. Konu Yunanistan'da bir "milli dava"ya dönüşmekteyken, Türkiye açısından Lozan'da çözülmüş, zaten Misak-ı Milli sınırları içerisinde de yer almayan bir konuydu. Yine de taraflar, Kıbrıs meselesinin ikili ilişkilere yansımaması için uzun bir süre çaba gösterdiler.

1954'e kadar Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki yaklaşımı, meseleyi İngiltere ile ikili görüşmelerle çözmek yönündeydi. Bu konuda bir mesafe elde edemeyince, 1954'ten itibaren sorunu uluslararasılaştırmaya, self determinasyon kavramına yaslanarak Birleşmiş Milletler'e taşımaya çalıştı. Bu stratejiden de sonuç alamayınca, Kıbrıs'ta Yunanistan'ın örgütlediği EOKA, 1955'ten itibaren önceleri özellikle İngiliz görevlileri hedef alan şiddet eylemlerine başlayacaktır. Bunun üzerine İngiltere'nin Türkiye'yi Kıbrıs'ta bir taraf yapma politikası, yeni dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu döneminde karşılık bulacak, artık *enosis* tezinin karşısına Türkiye *taksim* yani adanın ikiye bölünmesi tezi ile çıkacak, Kıbrıs meselesi artık Türkiye'de de bir "milli dava"ya dönüşecektir.

Kıbrıs Rumlarının lideri Makarios'un aynı zamanda Kıbrıs Başpiskoposu olması nedeniyle, Türkiye'deki milliyetçi basında gözler Patrikhane'ye yönelmiştir. Basın, Patrikhane'nin "ekümenikliğini" hatırlatmakta, Lozan'da statüsü siyaset dışı kalmak olarak belirlendiği halde Kıbrıs meselesine müdahil olmasını, kilise hiyerarşisinde Patrik'in

Makarios'un üstünde olmasından dolayı bu pozisyonunu kullanarak onu kınamasını, daha da ileri giderek, onu afroz etmesini istemekte ve onu bir pozisyon almaya zorlamaktadır. Üstelik, İstanbul Rumları, Patrikhane ve Makarios arasında organik ilişki olduğunu iddia etmekte, aynı zamanda da Batı Trakya Türklerinin sıkıntılarını hatırlatmaktadır.

1955 yılının ağustos ayında Londra'da Kıbrıs konusu dışişleri bakanları düzeyinde bir konferansla ele alınmaya başlanmış ve bu noktada Dışişleri Bakanı Zorlu, Menderes'e kendi elini güçlendirecek, Türkiye'nin konuya ilgisiz olmadığını kanıtlayacak şekilde harekete geçilmesini talep eden bir telgraf göndermiştir. Tam bu sırada, 6 Eylül'de *İstanbul Ekspres* gazetesi, Selanik'teki "Atatürk'ün evinin bombalandığı" şeklinde bir haber yayımlar. Bunun üzerine, iki gün boyunca, özellikle Rumlara olmakla birlikte azınlıklara, onların dükkanlarına, kiliselerine, mezarlıklarına hatta canlarına kasteden bir saldırı hareketi başlar.

6 Eylül'ü 7 Eylül'e bağlayan gece İstanbul'da gerçekleşen saldırılarda, bir papaz yangın sonucu, bir piskopos da aldığı yaralar sonucu bir süre sonra hayatını kaybedecek, 73 kilise, bir sinagog, sekiz ayazma, iki manastır, iki mezarlık, 21 fabrika, 26 okul, beş spor kulübü, 1004 ev, 4348 dükkan, 27 eczane ve laboratuvar, 110 lokanta-kahve-otel tahrip edilecektir. Toplam hasar hiçbir zaman resmen açıklanmasa da, Yunan makamlarınca 60 milyon dolar (165 milyon lira) olarak hesaplanacaktır. Dünya Kiliseler Konseyi bir soruşturma komisyonu kurarak, komisyon üyelerini Türkiye'ye yollayacak, bu hesaba göre zararın 150 milyon dolar (412.500.000 lira) olduğu açıklanacak, Türkiye zararın ancak bir kısmını tazmin edecektir.

Uluslararası kamuoyu önünde güç duruma düşen Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, Yunanistan Başbakanı Papagos'a resmi bir özür mektubu gönderir. Bununla da kalınmaz, Ulaştırma Bakanı Muammer Çavuşoğlu'nun ve NATO subaylarının katılımı ile İzmir'de göndere Yunan bayrağı çekilen bir tören düzenlenerek, Yunanistan'dan bir kez daha özür dilenmiş olur.

27 Mayıs 1960'taki askeri darbe sonrasında DP ileri gelenlerinin yargılandığı Yassıada davalarından biri olan '6-7 Eylül Davası' sırasında şahit olarak dinlenen Patrik Athenagoras, olaylardan on beş gün önce Patrikhane'nin güvenliğinin arttırıldığını açıklar. Olayların ardından 15 Eylül 1955'te Menderes'e bir mektup göndermiş, "bir plan çerçevesinde teşkilatlanmış kitlelerin bir işaretle hareket ettiklerini ve zabıta kuvvetlerinin gözleri önünde Rum ırkına tecavüze giriştiklerini" yazmıştır.

Olaylar, hem Türkiye'nin Kıbrıs politikasını değiştirdiğini hem de azınlıkların dış politikada bir koz olarak kullanılabileceklerini göstermektedir. EOKA'ya karşı da Kıbrıs'ta bir örgütlenmeye gidilecek, karşı direniş hareketi 1957'den itibaren Türk Mukavemet Teşkilatı bünyesinde gerçekleştirilecektir.

6-7 Eylül'den itibaren, Türkiye'nin Rum cemaatine, Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine yönelik politikalarında sertleşme göze çarpar. Bu olay, Rum azınlık için bir dönüm noktası olur. Her ne kadar bazı kaynakların iddia ettiğinin tersine, Rum nüfusta bir göç yaşanmasa da, artık dostluğun yerini gergin bir dönem alacaktır. Patrikhane ve Rum azınlık sık sık basın hedefi olacak, sadakatleri sorgulanacaktır. Bu dönemde ileri gelen gazeteci, yayıncı, fotoğrafçı bir grup Yunan vatandaşı sınır dışı edilir. Yunan vatandaşlarınca kurulmuş, 'İstanbul Ellen Birliği' (Elliniki Enosi) adlı derneğin on iki üyesi gözaltına alınır. "Casusluk ve EOKA'ya para yardımı"nda bulunmakla suçlanır, sınır dışı edilirler. Nisan 1958'de Birlik mahkeme kararıyla kapatılır, varlığına el konur. Bu gerginlik döneminde Yunanistan, İstanbul Rumlarının Kıbrıslı Türklerle; Türkiye, Rumların Batı Trakya Türkleriyle mübadelesini gündeme getirir.

Bu birkaç yıl gerginliğe yol açacak, ikili ilişkilerde düzelme işaretleri Kıbrıs konusunda bir uzlaşma ortaya çıktıktan

sonra görülebilecektir. Uluslararası baskı bir süre sonra başta Makarios olmak üzere, tarafları anlaşmaya itecek, sonuçta, 1959 yılının Şubat ayındaki Zürih ve Londra antlaşmaları ile 1960 yılında bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulacaktır. Bu ortamda 1959 Mayıs ayında, Kıbrıs'ın iki ülke ilişkilerinde yaptığı tahribatı ortadan kaldırmak amacıyla, Başbakan Karamanlis Türkiye'yi ziyaret eder. Bu ziyaret vesilesiyle başta azınlık meseleleri olmak üzere, birçok konu gündeme gelir. Bu doğrultuda taraflar, balıkçılık alanlarının sınırlarının belirlenmesi, azınlıklar, Patrikhane, Papa Eftim, ve Batı Trakya'da halen Arap harfleriyle çıkmakta ısrar eden, Türkiye rejimi karşıtı Sebat gazetesi gibi konuları ele almak ve başbakanlara çözümler önerecek bir rapor hazırlamak üzere iki büyükelçiyi, Bitsios ve Kuneralp'i görevlendirirler. Büyükelçiler bir süre sonra, oldukça açık sözlü ve ayrıntılı bir rapor hazırlayarak hükümetlerine sunarlar. Ancak önce Menderes'in planladığı iade-i ziyaret ertelenir sonra da 27 Mayıs 1960 askeri darbesi nedeniyle bir daha gerçekleşemez. Türkiye'deki askeri darbe, askeri yönetimin Türk-Yunan ilişkilerinde ve azınlıklar konusunda DP'ye göre çok daha sert bir çizgi izlemesi, sonra da Kıbrıs'ta yeniden gerginliklerin artması, tarafların önerilen çözümleri gündeme almalarını engeller.

Bu dönemde, Kıbrıs meselesi nedeniyle ilişkilerin kötüleşmesi, iki ülkede de kendi vatandaşları olan azınlıkların haklarını kısıtlayıcı politikaların ortaya çıkmasına yol açacak ve bu dönemden sonrasına da her zaman kullanılan kötü bir miras olarak kalacaktır. 6-7 Eylül sonrasında iki ülkede azınlıklar artık özel bir izlemeye alınacak, 1959'da Yunanistan'da kurulan 'Trakya Eşgüdüm Komitesi' ile 1962'de Türkiye'de kurulan 'Azınlıklar Tali Komisyonu' paralel bir anlayışla, ülkelerindeki azınlıkları sıkıştırmak, haklarını mümkün olduğunca daraltmak ve nihayet azınlıklardan kurtulmak doğrultusunda faaliyet göstereceklerdir.

Demokrat Parti iktidarının ortalarından itibaren dış politika gündemini belirleyen Kıbrıs meselesi, 1954-1974 arası iki ülke ilişkilerinde temel konu haline dönüşecek ve ilişkileri kilitleyecektir. Türk-Yunan ilişkilerinde sıcak ilişkilerin geliştiği 1947-1954 döneminde de, 1930-1941 döneminde olduğu gibi; eğitim sisteminin, ders kitaplarının, tarihyazımı gibi kitlelerin karşı tarafa bakışını ve algısını belirleyen unsurlara dokunulmadığı, dostluğun uluslararası konjonktürün bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve sona erdiği zeminde, bu dostluk iddiası havada kalmakta, kırılğan ve temelsiz hale gelmekte ve en ufak bir krizde başa dönüldüğü görülmektedir.

Elçin MACAR

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

30 1 0 0 37 226 6; 30 1 0 0 133 869 4.

Atina- Küçük Asya Araştırmaları Merkezi.

Hristoforos Hristidis Arşivi, dosya no: 3/18.

Sürelî Yayınlar

Eleftherotipia, 7 Eylül 1997.

New York Times, 7 Mayıs 1959.

Şehir, 25 Ekim 1960.

Yeni Sabah, 7 Ocak 1952.

Kitap ve makaleler

Aleksandris, Aleksis, "To Meinonotiko Zitima 1954-1987", **İ Ellinoturkikes Shesis 1923-1987**, Atina: Ekdosis Gnosi, Defteri Ekdoti, 1991, s. 495-552.

Benlisoy, Stefo, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk-Yunan Yakınlaşması-Kral ve Kraliçe'nin Türkiye Ziyareti," **Toplumsal Tarih**, sayı:81, Eylül 2000, s.12-21.

Fırat, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler," **Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, cilt:1, (1919-1980), İletişim, İstanbul 2001, s. 574-612Hıristidis, Hristoforos, **Ta Septemvriana**, Kentro Mikrasiatikon Spudon, Atina 2000.

Kuneralp, Zeki, **Sadece Diplomat Anılar-Belgeler**, İsis, İstanbul 1999.

Macar, Elçin, "Fener Patrikhanesi'nde Soğuk Savaş Operasyonu-Athinagoras'ın Patrik Seçilmesi", **Toplumsal Tarih**, no:69, Eylül 1999, s. 36-39.

Macar, Elçin, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim, İstanbul 2003.

Oran, Baskın, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Mülkiyeliler birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1986.

Ömeroğlu, Aydın, **Batı Trakya Türkleri ve Gerçek-1**, İstanbul 1994.

Tsetsis, Yergios "İ Drastiriopiisi tu Pankosmiu Simvuliu Ekklesion meta ta 'Septemvriana Yegonota'", **İ Kathimas Anatoli**, C 3, 1996, s. 157-171.

Türker, Orhan, "1950'lerde Türk-Yunan Dostluğu-Celal Bayar'ın Yunanistan'ı Ziyareti," **Tarih ve Toplum**, sayı:216, Aralık 2001, s. 10-12.

29/03/2025 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demokrat-parti-doneminde-turkiye-yunanistan-iliskileri-1950-1960/?pdf=7026> adresinden erişilmiştir